

معرفی و نقد کتاب «بی خانمانی و سیاست گذاری اجتماعی»

جواد مداحی^۱، حسین حیدری^۲، سعید کبیری^۳

شناسه پژوهشگر (آرکید): ۵۸۴۱-۴۰۱۱-۰۰۰۳-۰۰۰۰

شناسه پژوهشگر (آرکید): ۲۴۲۹-۳۷۶۳-۰۰۰۲-۰۰۰۰

شناسه پژوهشگر (آرکید): ۸۸۷-۵۰۲۲-۰۰۰۱-۰۰۰۰

کتاب بی خانمانی و سیاست گذاری اجتماعی^۴ نوشته روجرز باروز^۵، نیکلاس پلیس^۶ و دبرا کویلیگارس^۷ است که محمد خانی ترجمه کرده و از سوی انتشارت علمی و فرهنگی به سفارش اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران در سال ۱۳۹۶ به چاپ رسیده است. هر سه نویسنده کتاب، پژوهشگران دانشگاه یورک انگلستان هستند و سابقه پژوهش در مرکز سیاست گذاری مسکن در دانشگاه یورک دارند.

معرفی کتاب

کتاب «بی خانمانی و سیاست گذاری اجتماعی» با نگاهی چندوجهی و جامع، وضعیت بی خانمانی در بریتانیای معاصر را بررسی می کند. بی خانمانی اگرچه در دامنه گسترده مسائل اجتماعی قرار نمی گیرد، اما به عنوان آسیبی اجتماعی شکلی جهان پیدا کرده است و اختصاص به مناطق خاصی مانند کشورهای پیرامونی و کمتر توسعه یافته ندارد. کتاب حاضر گواهی روشن از تجربه کشوری صنعتی (انگلستان) در مورد بی خانمانی و چالش های آن است. کتاب با پیشگفتاری از علی اصغر محکی مدیرکل سابق مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران آغاز می شود که در آن بر محرومیت اجتماعی و طرد بی خانمان ها از خانواده تأکید شده است. وی درصدد آن است تا ضرورت بی مسکنی

۱. استادیار جامعه شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران، jmaddahi@ihss.ir

۲. استادیار جامعه شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران، heidari@acecr.ac.ir

۳. استادیار جامعه شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران، skabiri@ihss.ir

4. Homelessness and social policy

5. Roger Burrows

6. Nicholasa Pleace

7. Quilgars Deborah

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۹

دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال چهاردهم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، صفحات ۳۹۹ تا ۴۰۹

برای بی خانمان‌ها را تنها به عنوان یکی از ابعاد آن نشان دهد و ابعاد اجتماعی-خانوادگی بی خانمانی را برجسته کند. در ادامه و پیش از آغاز متن اصلی، سخن مترجم نیز درخور تأمل است. مترجم کتاب در سخن بسیط، به معرفی بخش‌های مختلف کتاب پرداخته است و محتوای کتاب را حاصل ارتباط نزدیک نویسندگان با میدان اجتماعی می‌داند. این کتاب از فهرست، پیشگفتار، معرفی مختصری از نویسندگان، سخن مترجم، مقدمه‌ای بر بی خانمانی، وضعیت گذشته تا امروز و ۱۶ فصل تشکیل شده است. در پایان کتاب نیز مفاهیم بنیادین طرح شده در متن کتاب ارائه شده است.

مقدمه (درآمدی بر بی خانمانی، دیروز و امروز)

بخش ابتدایی و ورود به بحث بی خانمانی، با پیشینه مرسوم بی خانمانی در بریتانیا آغاز می‌شود. در این بخش بر ماهیت متغیر بی خانمانی اشاره شده است و فقر عامل کلیدی در بروز و نمود بی خانمانی تلقی می‌گردد. محتوای این بخش تأکید دارد که سرپرستی و مدیریت بی خانمانی در بریتانیا از سال ۱۹۴۸ بر دوش دپارتمان‌های رفاهی سازمان محلی است. در ادامه این بخش، نویسنده به علل بی خانمانی و نقش وضعیت تأهل، سن، تعداد فرزندان و محل تولد در آن می‌پردازد.

فصل نخست با عنوان «بی خانمانی در بریتانیای معاصر؛ مفهوم‌پردازی و سنجش» آغاز می‌شود. در حقیقت این فصل به تعریف بی خانمانی و نحوه سنجش آن می‌پردازد و متغیر بودن تعریف بی خانمانی را در سال‌های مختلف بررسی می‌کند. مطابق با روند طی شده در فصل اول، نویسندگان به تعریف بی خانمانی بسنده نکرده و تعاریفی از بی خانمانی پنهان، افراد کارتن خواب، بی خانمانان مجرد و بی خانمانی قانونی ارائه و در نهایت نتیجه‌گیری می‌کنند. نکات قابل توجه در فصل اول، مفاهیم جدیدی مانند بی خانمانی مجردان و بی خانمانی پنهان است که در کنار تعریف کلی از بی خانمانی ارائه شده است.

در **فصل دوم**، به بی خانمانی و منابع و نظام قانونی پرداخته می‌شود. موارد طرح شده در این فصل، متمرکز بر نظام‌های تأمین مسکن از سال‌های ۱۹۷۷ تا ۱۹۹۷ و همچنین رویه‌های اجرایی نظام تأمین مسکن بر اساس اصول جدید در بریتانیا است. از نکات قابل توجه در فصل دوم کتاب، اشاره به قانون فقر در انگلستان است که تاریخ آن به سال ۱۵۶۳ برمی‌گردد و نویسندگان از آن به عنوان میراث قانون فقر یاد می‌کنند. از نکات مهم دیگر این فصل، می‌توان به جزئیات قانونی برای حمایت از بی خانمانان در انگلستان اشاره کرد.

فصل سوم کتاب، رویکردی جامعه‌شناختی به خود گرفته و بر نظریه‌پردازی و رویکردهای فمینیستی در حوزه بی‌خانمانی پرداخته است. در این فصل، نظریات موجود در بی‌خانمانی، نقد نظریه‌های موجود، رویکردهای فمینیستی، رویکردهای جدید نظری در حوزه بی‌خانمانی، پست‌مدرنیسم و پسا‌ساختارگرایی مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس برآیند کلی فصل سوم، می‌توان چند فرض اصلی را در نظر گرفت. نخست، اینکه اگرچه نظریه‌های موجود، تحولات و سیاست‌گذاری مسکن برای افراد بی‌خانمان را تبیین نمی‌کنند؛ اما اهمیت آن در حساسیت نظری و دانشی را نمی‌توان مورد غفلت قرار داد. فرض دوم، بر این اصل علمی استوار است که بی‌خانمانی نیاز به فهم نظری و جامع‌تر از نیازها و شرایط دارد که این مهم از طریق بحث نظری حاصل می‌گردد.

فصل چهارم، به توزیع اجتماعی تجربه بی‌خانمانی و سنجش آن اختصاص دارد. تجربه بی‌خانمانی در انگلستان با توجه به ویژگی‌های کنونی خانوارها (از قبیل سن، مذهب، مناطق شهری و روستایی، وضعیت کنونی شغلی، قومیت، ساختار کنونی خانوار، وضعیت طبقه اجتماعی، وضعیت فعلی تأهل و اجاره محل سکونت، ترسیم الگوی تغییرات تجربه بی‌خانمانی سرپرست خانوار و الگوی بهترین برزش از آزمون‌های دومتغیره کمی) سنجش می‌شود. نتیجه‌گیری انتهای فصل، به رقم $3/4$ درصدی از سرپرستان خانوارهای انگلستانی اشاره می‌کند که در ده سال گذشته تجربه بی‌خانمانی داشته‌اند.

فصل پنجم، بر مجردان و ویژگی‌های بی‌خانمان‌های مجرد در انگلستان متمرکز است. در این زمینه، تجربه کارتن‌خوابی مجردان در انگلستان، وجوه نامساعد وضعیت مجردان، ویژگی‌های آماری آنان در انگلستان و مکان‌های تعبیه‌شده برای اسکان آنان مورد بررسی قرار گرفته است. نکته قابل توجه در این فصل، توجه داده‌محور و انجام مصاحبه با ۱۳۴۶ مجرد بی‌خانمان در انگلستان است که اطلسی جامع از اطلاعات این بی‌خانمان‌ها در اختیار نویسندگان و مخاطبان قرار داده است. بیشترین درصد مجردان بی‌خانمان را رده سنی ۲۵ تا ۴۴ ساله تشکیل می‌دهند. نتایج این فصل حاکی از آن است که حتی اگر مجردان بی‌خانمان صاحب خانه شوند، بازهم به مراقبت و مشاوره‌های شخصی و اجتماعی نیاز دارند.

در **فصل ششم**، به بی‌خانمانی و مسائل حوزه رهن و مالکیت مسکن پرداخته می‌شود. رشد رهن و اجاره در انگلستان از دهه ۸۰ تا فشارهای اقتصادی و ملکی ناشی از رکود در این کشور، نقش مهمی در بی‌خانمانی افراد دارد.

همچنین بحث آگاهی عمومی^۱ و تغییر آن، از نکات قابل توجه در این فصل است. نقش رسانه‌ها در افزایش آگاهی عمومی نسبت به قراردادهای رهنی و الزامات آن بسیار مهم محسوب شده است. همچنین اشاره به نقش دولت و سیاست‌گذاری در تصرف خانه‌های بدهکاران و بی‌خانمانی حاصل از آن نیز به نظر قابل تأمل است.

فصل هفتم، در چرخشی مفهومی عنوانی جدید را در بی‌خانمانی طرح می‌کند. «خدمت سربازی؛ نظریه‌پردازی بی‌خانمانی نظامیان سابق» عنوان این فصل است. آنچه در این فصل ارائه شده، نشان می‌دهد یک چهارم از افراد بی‌خانمان مجرد در بریتانیا، سابقه‌ای در نیروهای نظامی داشته‌اند. بخشی از این فصل، به ترکیب جذاب خدمات نظامی با بی‌خانمانی می‌پردازد. در حقیقت محتوای این فصل مردان بی‌خانمان با سابقه نظامی را دارای پتانسیل تاب‌آوری و تحمل درد بیشتر می‌داند.

فصل هشتم، کوششی پژوهشی در مورد وضعیت مسکن زندانیان سابق و نیاز آنان به مسکن است. این فصل وضعیت مسکن زندانیان سابق را مسئله بسیار مهمی می‌داند که هم بر افرادی که از زندان آزاد می‌شوند و هم بر جامعه به مثابه یک کل تأثیر می‌گذارد. نتایج این فصل بیانگر احتمال بالای بی‌خانمان شدن بخش قابل توجهی از زندانیان پس از آزادی و ازدست دادن سرپناهی به نام زندان است. در حقیقت این فصل با هدف مطالعه و بررسی چند مسئله به نگارش درآمده است: نخست، تجربه زندانیان سابق از اطلاعات پیش از زندان در مورد محل زندگی؛ دوم، مشکلاتی که زندانیان سابق در یافتن یا حفظ محل‌های زندگی دائم یا موقت خود با آن مواجه شده‌اند؛ و سوم، درک تأمین‌کنندگان مسکن از نیازهای مسکن زندانیان سابق و تأمین مسکن برای آن‌ها.

مباحث بهداشتی و درمانی افراد بی‌خانمان، محتوای فصل نهم را پوشش می‌دهد. در این فصل به شکلی جامع و دقیق وضعیت بهداشت و سلامت جسمانی افراد بی‌خانمان مجرد، بهداشت و سلامت روانی بی‌خانمان‌های مجرد، مشکلات ناشی از مصرف شدید الکل و اعتیاد به مواد مخدر و میزان دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی، خدماتی، درمانی و حمایتی از بی‌خانمان‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. شناخت ارزشمند علمی در این فصل، زائیده‌ای جامع از پژوهشی میدانی است. این پژوهش جامع به کمک مصاحبه در بین سه نمونه متنوع از بی‌خانمان‌های مجرد، ۱۳۴۶ مجرد ساکن در خوابگاه‌های شبانه‌روزی و مراکز ارائه خدمات محل خواب و صبحانه صورت گرفت و نتایج آن نشان داد

1. Public awareness

که طبق انتظار، افراد بی‌خانمان با احتمال بیشتری در معرض مشکلات بهداشتی در ابعاد مختلف جسمی و روانی قرار دارند. از میان مشکلات بهداشتی، مشکلات روانی (افسردگی، اضطراب، مشکلات عصبی) بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده و اعتیاد و مصرف شدید الکل نیز پدیده‌ای شایع در میان بی‌خانمان‌های مجرد گزارش شده‌اند.

فصل دهم در ادامه فصل نهم، وضعیت بهداشت و میزان دسترسی به مراکز بهداشتی برای بی‌خانمان‌ها را در شهر لندن پایتخت انگلستان بررسی می‌کند. نویسندگان در همان ابتدای فصل این‌گونه استدلال می‌کنند که شیوع بالای مشکلات بهداشتی و سلامتی در افراد بی‌خانمان، تنها یکی از مؤلفه‌های این مشکل است. در لندن تنها مسئله این نیست که افراد بی‌خانمان وضعیت بهداشتی و سلامتی نامساعدی دارند، بلکه آن‌ها همواره به خدمات بهداشتی و درمانی در لندن دسترسی کافی ندارند. در انتهای فصل به نوعی واکنش محدود شهر لندن در رابطه با ارائه خدمات پزشکی منحصرأ برای بی‌خانمان‌ها اشاره می‌شود.

عنوان فصل یازدهم، «اسکان افراد بی‌خانمان مجرد» انتخاب شده است. این فصل نحوه اسکان بی‌خانمان‌ها، از اسکان تا اختصاص مسکن، برآورد نیازهای مسکن بی‌خانمان‌ها، ترتیبات تأمین نیازی‌های حمایتی در حوزه مسکن، تأمین نیازهای آموزشی بی‌خانمان‌ها و تأمین نیاز مالی و اجتماعی را هدف خود قرار داده است. در اینجا تأکید می‌شود که تأمین نیاز مسکن بی‌خانمان‌ها کار ساده‌ای نیست، چراکه تأمین مسکن به‌تنهایی کافی نیست و باید انواع حمایت‌های دیگر در کنار آن صورت پذیرد؛ خدماتی از قبیل مددکاری و امور حمایتی. آنچه اهمیت دارد، فهم اهمیت نسبی عناصر متفاوت تأمین خدمات در اسکان افراد بی‌خانمان مجرد است.

فصل دوازدهم، به دنبال گشودن درهای بخش خصوصی در مساعدت‌های معطوف به سهولت دسترسی به خدمات مسکن است. در این فصل، بررسی طرح‌ها و خدمات معطوف به تسهیل در دسترسی به مسکن و تأمین محل زندگی اجاره‌ای راحت برای بی‌خانمان‌ها در دستور کار قرار گرفته است. عدم تمایل مالکان به اجاره مسکن به بی‌خانمان‌ها، محل‌های زندگی باکیفیت پایین و محدودیت‌های اقدامات حمایت‌گرایانه، بُعد دیگری بود که این فصل به تفصیل به آن پرداخته است. در بخش پایانی فصل، با اشاره به آینده اقدامات معطوف به بهبود دسترسی‌ها برای بی‌خانمان‌ها، آینده خدمات حوزه مسکن به نظر وخیم‌تر از گذشته و حال عنوان شده است.

در فصل سیزدهم، به ظرفیت اجاره دادن بخش خصوصی در تأمین مسکن افراد بی خانمان اشاره شده و در این راستا ظرفیت و کفایت اجاره داری بخش خصوصی برای تأمین مسکن افراد از نظر قانونی بی خانمان ارزیابی شده است. یافته های پژوهشی در این فصل حاکی از آن است که برخی حکومت های محلی در تأمین کافی خانه ها از نظر اندازه مناسب در مناطقشان با مشکلات جدی مواجه اند. بنا بر نتیجه گیری این فصل، تخمین های موجود از ظرفیت اجاره داری بخش خصوصی و ترکیب آن با خانه های اجتماعی برای اسکان بی خانمانی، تنها و تنها می تواند نشان دهنده فرصت های بالقوه اسکان پیش روی مقامات محلی باشد. در نهایت باید گفت این ارقام چیزی بیش از تخمین فرصت های اسکان افراد بی خانمان در هر منطقه از انگلستان نیست.

فصل چهاردهم، به نقش مفید و سیاست گذاری مناسب خوابگاه های شبانه روزی برای بی خانمان ها می پردازد. نکات مهم این فصل شامل تاریخ تأمین خوابگاه های شبانه روزی، تحقیقات موجود در مورد خوابگاه های شبانه روزی، تأمین بودجه، استانداردهایی از قبیل شرایط کالبدی، موقعیت و طراحی، خدمات حمایتی و مساعدت های مربوط به نقل مکان، مدیریت و کارکنان خوابگاه ها، سیاست گذاری ها و روندهای مدیریتی خوابگاه ها، بررسی داده ها علمی و ارزیابی مجدد وضعیت خوابگاه ها است. همچنین، خوابگاه منبع بسیار مهمی برای تأمین محل های زندگی ارزان قیمت برای گروه های خاص جامعه دانسته شده است. در پایان، به این نکته می پردازد که اگرچه خوابگاه های شبانه روزی بی خانمان ها از کیفیت قابل قبولی برخوردار نیستند؛ اما باید با توجه به نقش ارزشمند این مکان ها، کلیشه های منفی در مورد محل های زندگی خوابگاهی به چالش کشیده شود و دید مثبت تری جایگزین آن شود.

فصل پانزدهم، به طرح مشکلات بی خانمانی جوانان در مراجعه به محل های مخصوص نگهداری جوانان بی خانمان و بیکاری آنان در بریتانیا اختصاص دارد. به نظر نویسنده، اتفاقی نیست که افزایش بی خانمانی جوانان بیشتر در دوره ای رخ می دهد که گذار بی بازگشت خود از جوانی به سن بزرگسالی را تجربه می کنند.

اما فصل شانزدهم، به همکاری دستگاه های مختلف و سیاست گذاری برای کمک به افراد بی خانمان پرداخته است. شروع این فصل با اشاره به بخش هایی از قانون مسکن، به امکان اعطای کمک های بلاعوض برای پیشگیری از بی خانمانی و مساعدت به افراد بی خانمان می پردازد. این فصل با تأکید بر مساعدت بین سازمانی و لزوم همکاری های

بین‌بخشی، ارائه خدمات به افراد بی‌خانمان را مستلزم همکاری مؤسسه‌ها و سازمان‌های مختلف در جنبه‌های مختلف می‌داند. درنهایت، ضمن بررسی ماهیت و امکان تشریک‌مساعی در حوزه بی‌خانمانی، موانع مشارکت سازمان‌ها را آسیب‌شناسی و راهبردهای عملیاتی پیشنهاد می‌کند.

ارزیابی کتاب

این کتاب با توجه به داده‌محور بودن، به‌سان یک نمایشنامه جامع از بی‌خانمانی در بریتانیاست. کتابی که با جزئیات فراوان و تعدد وجوه و نگاه‌های مختلف به موضوع بی‌خانمانی، نه تنها برای سیاست‌گذاری بلکه برای مخاطبان دانشگاهی و حتی عامه مردم آموزنده و حساسیت‌برانگیز است. فارغ از بومی بودن وجوه بی‌خانمانی در این کتاب، می‌توان مسائل مختلف بررسی شده در این کتاب را به صورت کلی در جامعه ایران نیز مشاهده نمود؛ مسائلی که اگرچه کاملاً همسان نیستند، اما تجربه آن‌ها در شهرهای بزرگی مانند تهران و محلات حاشیه‌ای مشهودند.

نوع پرداختن به موضوع بی‌خانمانی، عبور از فردیت بی‌خانمان‌ها و بررسی شرایط مختلف حقوقی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، این کتاب را متمایز و تبدیل به مرجعی ارزشمند در حوزه مطالعات بی‌خانمان‌ها کرده است. مفاهیم جدید و اغلب کمتر پرداخته شده در دیگر منابع، در پیچه‌ای جدید از موضوع را برای خواننده فراهم کرده است. در کنار این همه برجستگی‌ها، کتاب «بی‌خانمانی و سیاست‌گذاری اجتماعی» نقاط قوت و ضعفی دارد که نگاه ما را در پرداختن به موضوعاتی از این دست به چالش می‌کشد:

نقاط قوت

۱. دلالت‌های کتاب برای جامعه ایران: ارائه رویکرد جامع، علمی و داده‌محور از موضوعی که مختص به جامعه بریتانیا نیست و تمامی کشورها از جمله ایران نیز آن را تجربه می‌کند، برجسته‌ترین دستاورد کتاب برای مخاطبان ایرانی است. در سطح تحلیل و تبیین، سیاست‌گذاری در حوزه‌های بهداشت، خدمات، حمایت اجتماعی و فرهنگی، امور اقتصادی و مالی و... برای بی‌خانمان‌ها، این کتاب الگوی تحلیلی مناسبی است. همچنین با پرداختن به وجوه مختلف موضوع بی‌خانمانی، در میان سیاست‌گذاران فرهنگی-اجتماعی و متخصصان حوزه علوم انسانی-اجتماعی حساسیتی نظری و عملی ایجاد می‌کند.

نویسندگان پُر تعداد مقالات حاضر در این کتاب در اقدامی مسئولانه نه تنها به تعریف موضوع بی خانمانی بسنده نکرده‌اند، بلکه با پرداختن به جهان پیرامون بی خانمان‌ها، سعی دارند اهمیت نقش محیط و شرایط در بروز بی خانمانی را به نمایش بگذارند. از این حیث بی خانمانی تنها نتیجه ناکارآمدی شخصی افراد بی خانمان نیست و از طرفی این موضوع گستره‌ای جهانی دارد و اختصاص به کشوری خاصی ندارد؛ بنابراین کشور ایران نیز در حوزه بی خانمانی افراد از این قاعده مستثنا نیست.

باید پذیریم مسائل اجتماعی و گروه‌های آسیب‌دیده و در معرض آسیب اجتماعی مانند بی خانمان‌ها، در نقاط مختلف جهان زمینه‌های تجربی به نسبت مشترکی دارند که مکان‌مند بودن مسئله را به صورت خاص زیر سؤال می‌برد. مسائل بهداشتی حوزه بی خانمانی، عدم سلامت روان و مسائل بهداشت جسمانی، اعتیاد به مواد مخدر، مدیریت اجتماعی و بدون عوارض بی خانمان‌ها، مسائل مربوط به اسکان و نحوه برخورد با این گروه که با جزئیات در کتاب شرح داده شده، تنها مختص بریتانیا نیست و ما نیز می‌توانیم از این الگوی موفق و دارای پیشینه تاریخی طولانی بهره‌بریم. همچنین نحوه مفهوم‌پردازی، سنجش گروه‌های بی خانمان و دسته‌بندی‌ها برای نمونه‌گیری، می‌تواند الگویی کاربردی برای جامعه علمی کشور در مطالعه این موضوع باشد.

۲. ترجمه دقیق و مسئولانه مترجم: ارائه ترجمه دقیق و توأمان با جزئیات فنی و تسلط مترجم از برجستگی‌های قابل توجه کتاب است. با توجه به سخن مترجم در ابتدای کتاب، به نظر می‌رسد افزون بر تخصص در کار ترجمه، نسبت به موضوع بی خانمانی نیز علاقه‌مند بوده و در معرفی آن نیز به تفصیل مطالبی ارائه کرده است. ذکر پاورقی‌های متعدد در متن ترجمه، نشان از مسئولیت‌پذیری و حساسیت مترجم در انتقال صحیح معانی دارد و اگرچه این موضوع در مواقعی روان بودن متن و سلیسی آن را دچار چالش کرده است، اما رعایت این نکات از نقاط قوت ترجمه محسوب می‌شود.

۳. جامعیت موضوعی و تعدد نویسندگان متخصص: از نقاط ممتاز کتاب حاضر، تلاش گسترده نویسندگان متخصص حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی و بی خانمانی است که تقریباً در همه ابعاد کار میدانی و پژوهشی انجام داده‌اند. در حقیقت نویسندگان به تعریف مسئله بی خانمانی اکتفا نکرده و با نزدیک شدن به میدان تحقیق، ادعای علمی خود را به محک زمینه‌مندی رسانده‌اند. می‌توان گفت این کتاب آینه‌ای تمام‌قد از بی خانمانی در بریتانیا با ابعاد گسترده آن است و به نوعی عادت‌واره ذهنی محققان بر پایه داده‌های قابل اتکاست، نه صرفاً طرح تئوری‌های برآمده از پشت میز نشینی.

۴. طرح مسائل جدید حول محور بی‌خانمانی (بی‌خانمانی پنهان، بی‌خانمانی مجردان): از رویکردهای بدیع و خلاقانه کتاب، طرح موضوعات متنوع و جدید در راستای موضوع بی‌خانمانی است. خلاقیت پرداختن به بی‌خانمانی جوانان مجرد، بی‌خانمانی پنهان، تفکیک بی‌خانمانی از کارتن‌خوابی، بی‌خانمانی حاصل از تصرف مسکن توسط دولت، بی‌خانمانی قانونی، به‌تصویرکشیدن کارتن‌خوابی از طریق مصاحبه‌های فراوان، تجربه نظامیان از بی‌خانمانی و موارد متعدد دیگر، نشان از نگاه موشکافانه نویسندگان حاذق کتاب است.

۵. به‌کارگیری غیرمستقیم رویکرد تخیل جامعه‌شناسی (سی‌رایت میلز): اگرچه ممکن است در نگاه اول به کتاب این موضوع را دریافت نکرد، اما در تمامی بخش‌ها می‌توان به نقد غیرمستقیم اما جدی کتاب به نقش ساختار اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جامعه در خلق بی‌خانمانی و کارتن‌خوابی اشاره نمود. چرخشی نظری-علمی که دیگر بی‌خانمان را تنها مقصر تراژدی زندگی این افراد نمی‌داند و در بخش‌های مختلف انگشت اشاره را به سمت ساختارهای پهن دامنه‌تر هدایت می‌کند؛ تبریته‌ای هرچند کوچک از دوش نحیف بی‌خانمان‌ها و دخیل کردن اموری که آنان دخلی در آن ندارند. ازجمله این موارد می‌توان در نظر گرفتن سن، جنس، طبقه اجتماعی، قومیت، مذهب، شغل، مناطق روستایی، مناطق شهری، ساختار خانواده، وضعیت مسکن و اقتصادی خانواده، وضعیت تأهل و موارد قانونی و خدماتی در سطح جامعه را نام برد. این به معنی در نظر گرفتن مجموعه عوامل دخیل در خلق مسئله است که این کتاب با ظرافت و دقت خاصی آن را رعایت نموده است.

۶. جمع‌بندی پایان فصول و نظم در ارائه داده‌ها: نظم در ارائه مطالب، پیوستگی بین محتواها، رعایت اختصار در عین کفایت محتوا، ارائه جمع‌بندی و نتیجه‌گیری در پایان فصول و خط‌مشی صحیح و علمی در جمع‌بندی داده‌ها از ویژگی‌های مثبت و قابل‌تحسین این کتاب در فصول مختلف است.

۷. مرور جامع نظریه‌های بی‌خانمانی و نقد نظریه‌ها: با وجود اینکه کتاب قالب پژوهشی و عملیاتی دارد، اما از بُعد نظری غافل نشده و از نقاط قابل‌اتکا و درخور توجه، نگاه تفصیلی و البته جدید به نظریه‌های حوزه بی‌خانمانی است. در این بخش علاوه بر ارائه نظریه‌ها، به نقد نظریه‌ها، نقد نگاه فردگرایانه در نظریه‌های موجود، مبهم و پیچیده بودن نظریه‌های حوزه بی‌خانمانی و غیرتبیین‌کننده بودن آنان نیز پرداخته می‌شود.

۸. رعایت ویژگی‌های بصری و نمود ظاهری مناسب کتاب: خالی از لطف نیست اگر به قلم‌های مناسب سرفصل‌ها، فهرست‌بندی مناسب، انتخاب تصویر روی جلد و طراحی مناسب برای تهییج خواننده اشاره شود که مخاطب را به مطالعه محتوای کتاب مجاب می‌کند. انتخاب رنگ‌های قرمز و مشکی، نشان از شناخت نشانه‌ها و معنای رنگ در انتقال معانی است.

نقاط ضعف

۱. توجه و تمرکز صرف بر بی‌خانمانی در بریتانیا: محتوای ارائه شده در کتاب اگرچه از غنای خوبی برخوردار است، اما «بریتانیا» واژه غالب تمام فصول است. تمامی قوانین و پژوهش‌ها به بریتانیا مربوط بوده و مقایسه‌ای هرچند کوچک در این کتاب با تجارب دیگر کشورها به شکلی خاص ارائه نشده است. حتی بررسی پیشینه تاریخی موضوع نیز مختص بریتانیا است و در بسیاری از موارد واژگان حوزه بی‌خانمانی مصرفی محلی و انگلیسی داشته که ترجمه را برای مترجم نیز سخت کرده است.

۲. عدم رویکرد سیاست‌گذارانه برای حل مسئله بی‌خانمانی: اگرچه کتاب عنوانی با ادعای بزرگ «سیاست‌گذاری» را بر تاج موضوعی خود قرار داده است اما در تمامی فصول کتاب ردپای سیاست‌گذاری به معنای واقعی و عملی آن کمتر دیده می‌شود. موضوع بی‌خانمانی در حد تئوری و جمع‌آوری داده‌ها از غنای خوبی برخوردار است، اما در بُعد حل مسئله نتوانسته حتی برای حل آن در بریتانیا نسخه‌ای درخور ارائه کند.

۳. عدم پرداختن به گروه‌های آسیب‌پذیر در معرض بی‌خانمانی (کودکان، سالمندان، معلولین): با وجود اینکه کتاب به گروه‌های جدیدی مانند مجردان پرداخته، اما در بررسی بی‌خانمانی و تجربه آن توسط سالمندان، کودکان یا گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه دچار ضعف علمی است. این در حالی است که احتمال بی‌خانمانی در میان گروه‌های آسیب‌پذیر بیشتر است؛ گروهی که به واسطه مشقت‌های جسمی و روحی در استراتژی‌های بهنجارزیستن با مشکل مواجه‌اند و در صورت نبود برنامه‌های حمایتی واقعی، دچار مشکل خواهند شد. همچنین اگرچه در فصل یازدهم به همکاری بین‌بخشی و سازمانی در راه حل مسئله بی‌خانمانی اشاره داشته، اما پروتکل مشخصی برای عملیاتی کردن این ایده ارائه نکرده است.

۴. عدم ارائه فصل جداگانه برای جمع‌بندی و نتیجه‌گیری: علیرغم تعدد فصول و مطالب ارزشمند ارائه شده، اما شکل ارائه محتوای کتاب بر اساس مقالات نویسندگان است و فصلی جداگانه در جمع‌بندی و تجمیع نتایج همه فصول وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

کتاب «بی‌خانمانی و سیاست‌گذاری اجتماعی» را می‌توان به آینه تمام‌قد یا نمایشنامه‌ای پرمحتوا از موضوعی مهم تشبیه نمود. در حقیقت تراژدی بی‌خانمانی به شکلی جامع و البته در موضوعات مختلف از سطوح خرد تا کلان به نمایش درآمده و کتاب را به سیستمی منظم در ارائه مطالب بدل کرده است. جلب توجه مخاطب به عوامل مختلف بسترساز بی‌خانمانی و وظایف دولتی در قبال برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و خدمات، نشان از مسئولیت‌پذیری اجتماعی نویسندگان کتاب در خلق اثری با تعهدی اجتماعی-فرهنگی است.

اگرچه کتاب در حوزه ارائه راه‌حل نتوانسته دوشادوش محتوای غنی خود حرکت کند، اما دست‌کم در ایجاد حساسیت نظری، مرجعیت داده‌ای و شناخت کافی از بی‌خانمانی سنگ تمام گذاشته است. مطالعه کتاب حاضر به مدیران فرهنگی-اجتماعی، مدیریت شهرداری، متخصصان دانشگاهی، دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری علوم اجتماعی و پژوهشگران حوزه بررسی مسائل اجتماعی برای بهره‌گیری از نظریه‌ها، داده‌ها، شرح خدمات و اشکال مختلف بی‌خانمانی توصیه می‌شود. این کتاب در کمترین کارکرد خود، مرجع علمی درخور احترام برای شناخت گروهی از جامعه است که تبیین و توصیف آن کار راحتی نبوده و نیست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی